

Joan Pau Pujol: el trànsit oblidat del segle XVI al XVII

per FRANCESC CORTÉS

L'any 1905 el compositor i musicòleg Felip Pedrell dedicava des de les pàgines de la "Revista Musical Catalana" el primer article a un mestre de capella poc conegut aleshores, Joan Pau Pujol.¹ Les figures de Pere Albert Vila, de Joan Brudieu, i els Fletxa havien precedit l'estudi sobre Pujol en aquella memorable sèrie d'articles d'aire nacionalista.

De quines dades partia el musicòleg per copsar l'abast i la importància de l'obra de Pujol? D'una banda, en estudiar la documentació de la capella de música de Santa Maria del Mar, Pedrell anotava que l'any 1618 el mestre d'aquella capella, Josep Reig, feia copiar dos llibres de faristol amb obres polifòniques de Joan Pau Pujol. Antonio Lozano, musicògraf aragonès, i col·laborador de Pedrell en diferents treballs, descobria l'estada d'un Pujol, mestre de capella a l'església del Pilar de Saragossa, des del 23 de gener de 1595.² Per altra banda, hom palesava la gran difusió que al seu temps havia assolit l'obra pujoliana: de primer, el músic aragonès Diego Pontac, mestre de la Seu de Saragossa l'any 1649, es presentava davant el rei Joan IV de Portugal afirmant que «aprendí a cantar con Pujol y Francisco Berje, y un poco de contrapunto»;³ en segon lloc, l'*Index de Livreria de Música (primera parte) de Dom Joao IV de Portugal* (Lisboa, 1649), de la selecta biblioteca del monarca bibliòfil, inventariava un total de 25 obres de Pujol, després per-

Part de la portada de l'obra *In festo Sancti Georgij martyris* (Biblioteca de Catalunya)

dudes per causa del terratrèmol i incendi de Lisboa l'any 1755; l'arxiu de la capella de música de l'església del Palau de Barcelona, catalogat l'any 1856, en recollia també nombroses obres; i en darrer lloc, l'Arxiu de la catedral de Barcelona en servava una nodrida obra, de la qual Pedrell

destacava unes *Lamentacions*, i, alhora, el sobtava el gran nombre d'obres en llengua vernacle, els *solos*, *cançonetas*, *tonadas* i *villancicos*.⁴

Les notícies sobre Pujol i tots els indicis que feien albirar la seva importància no finiren aquí. La seva obra havia arribat als au-

ditoris vuitcentistes abans que la llum difusora de les edicions hi prengué part; i ho féu de la mà de l'Orfeo Català i de Lluís Millet. Des dels inicis, Millet introduí al repertori de l'Orfeo la música hispànica del Renaixement i del Barroc. Les obres de Victoria, de Morales o de Guerrero, conegudes des que les primeres edicions de l'*Hispaniae Schola Musica Sacra* i de la *Lira Sacro-Hispana* endegaren la divulgació, sovintejaven als concerts al costat de les obres de Brudieu, de Cabezón i de Pujol. El públic reaccionà amb sorpresa davant d'aquest repertori, amb comentaris com els següents: «Això és estrany, [...] però fa devoció».⁵ Millet, des de la capella de Sant Felip Neri amb la qual volia endinsar-se en la reforma de la música litúrgica, sol·licitava constantment a Pedrell que li transcrivís obres de Pujol, i programava la *Missa del Papa Marcello* de Palestrina, el motet *O magnum misterium* de Victoria, els *Madrigals* de Brudieu, la missa *Pro Defunctis* de Victoria acompanyats dels motets i la missa *De difunts* de Pujol. Les paraules de Millet són aclaridores: «Tant la manera de fer d'aquest autor, [Joan Pau Pujol] com els *Goigs* de Brudieu mostren que en terra catalana hi havia excel·lent escola polifònica».⁶ Francesc Pujol, un dels homes vinculats al cercle de l'Orfeo Català havia donat a la llum la transcripció d'un motet a vuit veus i una missa del mestre de capella. Tot feia albirar que la difusió de la seva obra assoliria fites semblants a les de Victoria o Morales, per exemple.

No obstant això, durant molts anys les investigacions no aconseguiren esbrinar amb certesa el perfil i les activitats d'aquell personatge, i sovint s'anaren repetint als diferents estudis els dubtes i els lapsus que divulgà Pedrell. Durant anys no es va saber destriar entre Felip Pujol i Joan Pau, ambdós mataronins i amb lligams familiars; els dubtes augmentaren quan les documen-

tacions s'entrecreueren amb un Antoni Pujol, suposat mestre de capella de finals del XVII;⁷ Rafael Mitjana, en la seva importantíssima obra *La Musique en Espagne: art religieux et art profane*,⁸ errava el nom, i anotava un Juan Antonio Pujol, que qualifica «legítim hereu dels Fletxa i dels Vila, els més gloriosos representants de l'art català del passat».⁹ Mitjana testificava l'àmplia difusió de l'obra de Pujol arreu: el cançoner de Claudio de la Sablonara, dipositat a Munic, contenia set obres del mestre de capella català. Successivament n'aparegueren composicions a Cardona, a Gandia, a l'antiga biblioteca del duc de Medinaceli, a Saragossa, a Segorb, a València, a Vic, i a d'altres cançoners, com el de la Biblioteca Casanatena, el d'Olot, i diversos fragments a Montserrat. La constatació de la seva vàlua, i l'interès que despertà el seu estil, expliquen el projecte que emprengué Higiní Anglès per publicar la seva obra completa, de la qual malauradament només aparegueren dos volums d'*In festo Beati Georgii*.¹⁰

Higiní Anglès, figura clau en la descoberta i vindicació de Joan Pau Pujol

Tant Higiní Anglès com altres investigadors, suposaven que Joan Pau Pujol era nascut, hipotèticament, a Barcelona, l'any 1573. Però en el segle XIX un historiador mataroní, J. Pellicer, defensava la hipòtesi de la naixença a Mataró. Ha estat recentment Josep Pavia qui ha demostrat, amb la trobada de la partida de naixement, el testament, i altra documentació, que Pujol nasqué a Mataró l'any 1570.¹¹

Trets biogràfics

Des d'aquesta data fins al 1591 no disposem de més notícies sobre la seva activitat. Suposem que degué ingressar com a escolà d'alguna capella de música, possiblement a la de la catedral de Barcelona, sota el magisteri de Julià Andreu Vilanova, o de Pere Alberch i Ferrament, àlies Vila, i de l'organista Joan Borgunyó.¹² Però no hem de perdre de vista que a Mataró existia en aquelles dates una incipient capella de música, *de facto*, i hi havia un entorn familiar vinculat a la música: un Joan Pujol està documentat com a ministril, pare de Felip Pujol —mestre de capella de Mataró des del 1616— i de Rafael Pujol, també músic; anteriorment es trobà Onofre Amaller com a *precentor* del cor de preveres. Joan Pau Pujol va ésser proposat com a organista de l'església de Santa Maria de Mataró, l'any 1591, càrrec que no va arribar a exercir, però que induïx a l'existència d'algun tipus de lligam; el seu pare actuava de manxaire de l'orgue.¹³

L'any 1593 Pujol fou nomenat coadjutor del mestre de la catedral de Barcelona, Andreu Vilanova, sense sotmetre's a oposició, fet que demostrava la confiança dipositada en un jove de vint-i-tres anys. Al cap de pocs mesos acceptà el magisteri de capella de la catedral de Tarragona, on romangué per espai de dos anys, i hi deixà algunes obres de la seva mà. A la seu metropolitana tarragonina va créixer la seva anomenada, fins al punt que l'any 1595 se li atorgà el càrrec de mestre de capella de l'església del Pilar de Saragossa, en considerar-lo el millor «sense dubte» entre tots els opositors, malgrat que encara no s'havia ordenat prevere, una de les condicions *sine quan non* per accedir a les places importants, i als beneficis, de les esglésies hispanes. La capella de música del Pilar havia assolit tanta importància, o més, que la de la catedral de la mateixa ciutat. Allí, Pujol es forní amb una

bona capella i desenvolupà una duradora tasca pedagògica. Les actes capitulars d'aquest temple recolliren el bon fer de Pujol, i les actuacions de la seva capella en esdeveniments assenyalats, entre els quals sobresortiren les intervencions davant del rei de Castella Felip III, l'any 1599, i el 1603 per als tres prínceps de la casa del duc de Savoia.¹⁴

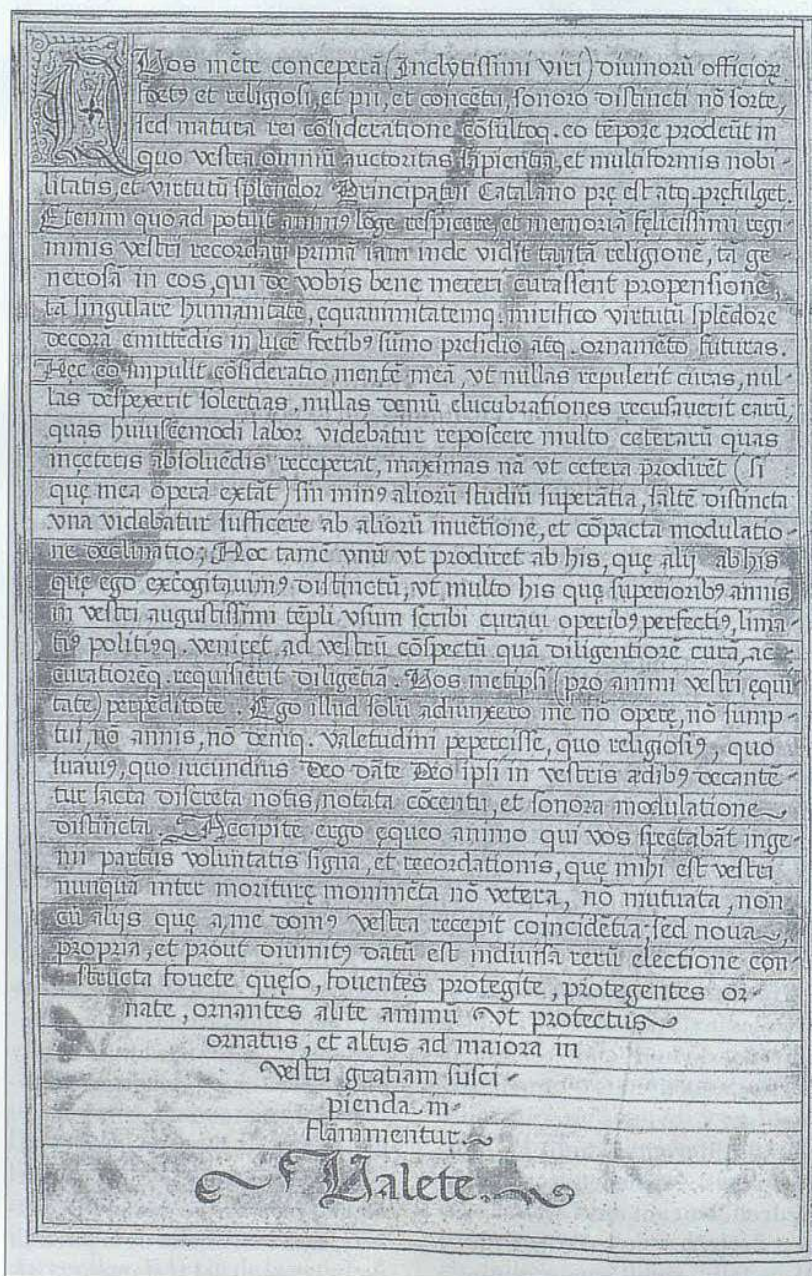
Important tasca a la capella de música de la catedral

L'any 1612 Pujol retornà a Barcelona, per fer-se càrrec de la capella de música de la catedral de Barcelona, succeint Jaume Tàpies. El capítol li confià la plaça de forma vitalícia, alhora que es feia ressò de la bona habilitat del «venerable Pujol» durant la seva estada a Saragossa. El seu bon magisteri fou afalagat amb nombroses distincions jurídiques, administratives i econòmiques per part del capítol de la catedral, com a testimoni de l'estimació que assolí. La gran quantitat d'obres servades d'aquesta època representa una altra prova de la tasca positiva desenvolupada a Barcelona: entre diverses composicions, caldria assenyalar l'encàrrec que rebé d'escriure la música per als oficis divins amb què se solemnitzava, a la Diputació del General de Catalunya, la festivitat de Sant Jordi. Joan Pau Pujol morí a Barcelona el 17 de maig de 1626, i les seves despulles se soterraren a la capella de la Concepció de la catedral. Als inventaris i memorials de les seves pertinences, s'hi recolliren un nombre considerable de *villancicos*, a part d'obres polifòniques sacres, i llibres amb obres dels italians Mogavero, Palestrina, Orlando di Lasso, i dels hispans Juan Navarro, Cristóbal de Morales, Francisco Guerrero i Tomás Luis de Victoria.

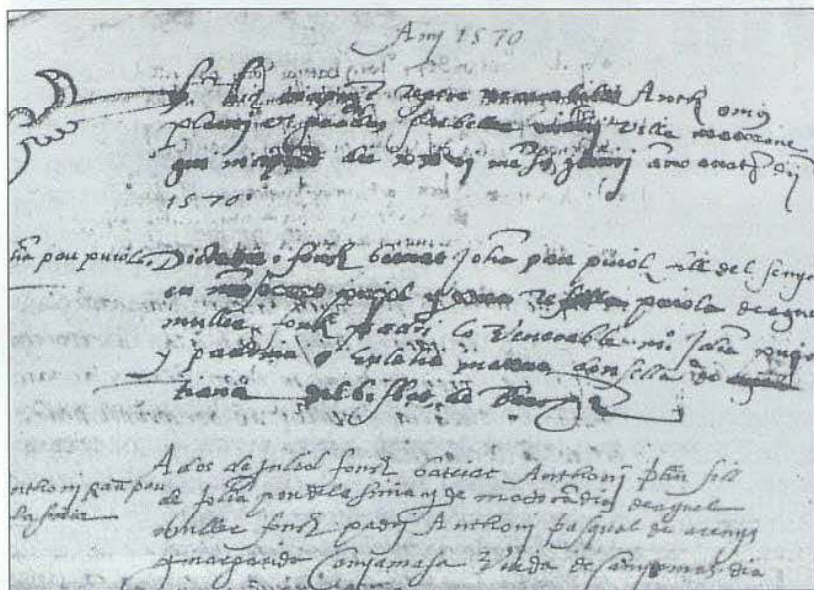
La seva obra

La música de Pujol està situada en el trànsit del manierisme renaixentista vers les primeres alenades del Barroc.¹⁵ Posseeix una obra molt extensa, encara no estudiada totalment, integrada per música litúrgica, i una interessantíssima producció de música en llengua vernacle, amb *villancicos* i obra de tipus civil, recollida la darrera als principals cançoners de l'època. Per copsar el seu estil hem de fer al-

gunes consideracions: la periodització de la història de l'art en compartiments tancats impedeix de percebre la vitalitat i la transformació del llenguatge musical de tots els temps; el concepte de manierisme vindria a definir aquest temps de trànsit entre dos estils. Aquest moments solen qualificar-se d'eclectics, terme dissortat en aquest cas: eclèctic és aquell que coneix i empra dos, o més sistemes diferents. Pujol no podia emprar alhora característiques renaixentistes amb trets

Foli verso de la dedicatòria de *In festo Sancti Georgij martyris* (Biblioteca de Catalunya)

Partida de baptisme de Joan Pau Pujol

polifònics i emocionals barrocs, simplement perquè encara no havia conegut ni arribat el temps del Barroc ple.

La seva polifonia a quatre veus cerca «la puresa de la música de Morales, la lluminositat de Guerrero i l'expressivitat de Victoria».¹⁶ La comparació no és gens agosarada: Pujol s'havia amarat de l'estil del Segle d'Or, i emprava prou bé tots els procediments retòrics i semàntics de la polifonia renaixentista, seguint fil per randa el contingut del missatge teològic; la música de Pujol conté una gran càrrega exegetica. Mai no podem considerar la seva obra com la d'un epígon, és del tot original, i el noms de Victoria o Guerrero serveixen com a punts de referència. Serà al repertori policoral, i a les obres en llengua vernacle, allà on sorgirà la *nuova prattica* barroca: les obres a vuit veus cerquen el contrast plàstic, la diferència de textures, l'impacte del dinamisme, l'inici de la polarització vers la tonalitat —en oposició a la modalitat renaixentista—, i hi trobem els indicis de l'ús de l'acompanyament continu. El gènere del *villancico*,¹⁷ conreat abundantment per Pujol, ens anunciarà, únicament, una de les formes més pròpiament barroques en la música de casa nostra, dins la qual

es desenvoluparà el món d'una futura tonalitat; ara bé, no s'ha oblidat que Pujol tracta aquest repertori des d'un òptica manierista, i és aquest un dels atractius d'aquest repertori original, des de la nova percepció idiomàtica. L'esperit de les doctrines del concili de Trento planen sobre la seva obra.

Però Pujol continua essent, inexplicablement, poc conegut. Manca encara un estudi global sobre la seva música, i també és urgent una edició que continuï la iniciada per Anglès. Dins d'un conjunt d'iniciatives per recuperar una de les figures més importants de la música catalana, aquest mes de novembre tindrem la possibilitat de reviu la seva música. Dins del marc de la XIII Setmana de Música Antiga de Mataró, Jordi Savall al capdavant de La Capella Reial de Catalunya faran reviu les *Vespres* de Sant Jordi, en una proposta de reconstrucció històrica del ritu, concebent la música en funció de la litúrgia per a la qual va ésser creada. Resta per endegar molta feina fins que Pujol no assoleixi el reconeixement que li pertoca.

NOTES

1 PEDRELL, F., *Músich Vells de la terra*. Joan Pau Pujol, i altres mestres del

mateix cognom, a "Revista Musical Catalana", II, 1905, p. 169, 189.

2 LOZANO, A., *Memoria Histórico-Crítica del desarrollo que en Zaragoza ha tenido el arte musical*. Saragossa, (reed.) 1994.

3 PEDRELL, F., *Op. cit.*, p. 171; part d'aquelles obres passarien després a la llavors Biblioteca de la Diputació de Barcelona, al fons Carreras i Dagas, i es recollirien al *Catàlech de la Biblioteca Musical de la Diputació de Barcelona* (Barcelona, 1909).

4 *Ibidem*, p. 169.

5 Carta de Lluís Millet a Felip Pedrell, Barcelona, 14 d'octubre de 1896. Publicada per MILLET i LORAS, M.D., *Lluís Millet a Felip Pedrell -Epistolari-*, a "Recerca Musicològica", VI-VII, 1986-1987, p. 269.

6 Carta de Lluís Millet a Felip Pedrell, Barcelona, 9 de febrer de 1897. *Ibidem*, p. 279.

7 Citat per Pedrell en els seus estudis. Vegeu PEDRELL, F., *Op. cit.*, p. 171.

8 MITJANA, R., «La Musique en Espagne: art religieux et art profane», a *Encyclopedie de la Musique et Dictionnaire du Conservatoire*. Paris: Lavignac, 1920. Reed. *Historia de la Música en España*. Madrid, INAEM, 1993.

9 *Ibidem*, p. 148.

10 PUJOL, J.P., *In festo Beati Georgii: In Vesperis. Ad Completorium octavi toni. Ad Completorium sexti toni. Missa pro defunctis*. Barcelona, Biblioteca de Catalunya, edició a cura d'Higini Anglès, 1926; Id., *In festo Beati Georgii: Ad Vesperas. Ad Completorium. Missa sexti toni. Missa octavi toni. Missa secundi toni. Missa quarti toni*. Barcelona, Biblioteca de Catalunya, edició a cura d'Higini Anglès, 1932.

11 Vegeu PAVIA, J., *La música a la catedral de Barcelona durant el segle XVII*. Barcelona, Fund. Vives Casajuana 1986. Idem, «Joan Pau Pujol: Biografia», a *Joan Pau Pujol: la música d'una època*. Mataró, Patronat Municipal de Cultura, 1994.

12 Vegeu GREGORI, J.M., «La música litúrgica de Joan Pau Pujol», a *Joan Pau Pujol: la música d'una època*. Mataró, 1994.

13 Vegeu CORTÉS, F., «La Música a Mataró en l'època de Joan Pau Pujol», a *Joan Pau Pujol: la música d'una època*. Mataró, 1994.

14 CALAHORRA MARTÍNEZ, P., *La música en Zaragoza, siglos XVI-XVII. 2 Polifonistas y ministriles*. Saragossa, 1978.

15 BONASTRE, F., «Joan Pau Pujol i la música catalana del seu temps», a *Joan Pau Pujol: la música d'una època*. Mataró, 1994.

16 GREGORI, J.M., *Op. cit.*, p. 122.

17 Marià Lambea ha dedicat diferents estudis al tema. Vegeu LAMBEA CASTRO, M., "RMC", 59, 1989, p. 15-17; Id., *La obra musical de Joan Pau Pujol sobre textos en castellano a "Anuario Musical"*, 44, 1989, p. 61-83; Id., *A propósito de las Opera Omnia de Juan Pablo Pujol iniciadas por Higini Anglès*, a "Recerca Musicològica", IX-X, 1989-1990, p. 265-268.